

Актуальна тема

Actual Subject



DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2025.03.003>

Руденко Л. Г.

0000-0001-5213-4973

Інститут географії Національної академії наук України, Київ

Про майбутнє географії — слово головного редактора

УДК 91:001.891:528.9:504.03(477)(045)

За багато сотень років наука мала свої особливості розвитку. І стародавня наука географія, започаткована в працях філософів Греції та Риму, мала постійний розвиток. Фактично більшість наукових напрямів формувалися у полі географії. За довгі часи розвитку сформувалась система наук і пріоритети кожної із них весь час міняються. Питання формування нових знань, в останні роки про наслідки взаємодії Суспільства і Природи, збереження умов розвитку життя на планеті Земля потребують значного посилення діяльності географічної спільноти. Географія розвивається на стику знань про земну і космічну природу та особливості земного суспільного розвитку, формуючи особливі знання про простір чи його окремі складові. Саме тому для неї є і будуть важливими закони розвитку природи та суспільства. Вони властиві для кожного виділу Земної оболонки, що ще раз підкреслює значущість розвитку її просторової (хорологічної) концепції. Головним об'єктом дослідження географії є Земна оболонка та її складові (літосфера, гідросфера, атмосфера та соціосфера). Для географів важливим є обґрунтування закономірностей формування і розвитку просторових виділів, що стосується як природних, так і соціальних утворень. Їхні дослідження здійснюється за допомогою різних наукових методів, серед яких традиційним є географічна картографія. Це особливий напрям у картографічній науці якому властиві дослідження і відображення географічних об'єктів у просторі за допомогою карт як моделей дійсності. Український географічний журнал в цьому номері надає можливість ознайомитися з думками окремих науковців з України про Географію у 2050 р. У наданих баченнях «Географія-2050» фактично існує єдине твердження, що географія є наукою просторовою. Саме в цьому і полягають її переваги. Думки географів, щодо концепції «Географії-2050», свідчать про розуміння методологічних основ єдності природничої та суспільної географії. Засвідчено посилення з 50-х рр. XX ст. напрямків щодо дослідження збалансованого економічного, соціального, екологічного розвитку і стійкості геосистем в умовах антропогенних впливів та зроблено акценти на нові завдання і функції географії.

Ключові слова: географія, об'єкт географії, агресія, форсайт, земна оболонка, географія-2050.

Цитування:

Руденко Л. Г. Про майбутнє географії — слово головного редактора. *Український географічний журнал*. 2025. № 3 (131). С. 3–8.
DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2025.03.003>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025.



Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Ми вступили в нову еру: тектоніка геополітичних плит знову почала рухатись. Неоімперії прокинулися від сну і кидають виклик міжнародному порядку. Китай і Росія хочуть помститися Заходу і переробити світ на свій образ. Війна світів почалася. Ця війна буде від України до Тайваню, від морського дна до космосу, в літєвих шахтах і в кіберпросторі. Вона буде довгою і протистоятиме не двом блокам, а родині...

Бруно Тертре

У цьому номері «Український географічний журнал» надає можливість ознайомитися з думками окремих науковців з України щодо географії у 2050 р. Здається, часовий термін невеликий, проте процес пізнання не зупиняється. Тому мова йтиме про перспективи Географії і якою вона уявляється у 2050 р. в процесі її постійного оновлення.

Питання того чи іншого прогнозу завжди є не тільки складним, але й невдячним. Прогнози чи передбачення не завжди здійснюються. Згадаймо, як приклади, невдалі прогнози розвитку географії наукової прогностики [1–4] та ін. У практичному сенсі згадаємо схеми розвитку продуктивних сил України. У своїй більшості пропозиції цих схем не були реалізовані навіть частково.

У сучасному Суспільстві головною функцією науки є формування нових знань чи їх уточнення, які використовуються для розвитку світоглядної, оздоровчої, технологічної функцій і розуміння процесів і явищ, що відбуваються у природному середовищі.

Прогноз розвитку науки — питання надзвичайно складне. На нього впливає багато обставин як зовнішніх, так і в середині науки конкретної. Головними розробниками наукових ідей є окремі науковці та колективи науковців. Для останніх, як правило, державою чи її інституціями формуються на певний період найважливіші проблеми фундаментальних досліджень в галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук. Вони забезпечуються організаційною і фінансовою підтримкою держави, окремих приватних чи громадських організацій. У НАН України до 2028 р. для Географії пріоритетними науковими напрямками визнано:

- виявлення загального тренду розвитку природи, закономірностей функціонування ландшафтів та їхніх компонентів із метою раціонального природокористування;
- географічні дослідження трансформації господарства України в контексті збалансова-

ного економічного, соціального, екологічного і духовного розвитку;

- картографічні дослідження природи й суспільства та їх взаємодії з метою обґрунтування збалансованого розвитку регіонів України.

Відзначимо, що для вищих навчальних закладів пріоритети розвитку географічної науки затверджує МОН України. Помітимо, що очевидно настала потреба впорядкувати затвердження тематики дослідницьких робіт для шукачів наукових звань з метою усунення тем близької тематики та певної невідповідності означеним в державі пріоритетним напрямам.

Після початку повномасштабного російського вторгнення в Україну наша держава намагається посилити підтримку наукових розробок, особливо для оборони. Здійснений у 2024 р. Український науковий технічний форсайт оцінив актуальність дослідницьких пошуків для 10 наукових напрямів. З цих напрямів тільки 3, до яких прямо чи опосередковано причетна Географія (адаптація до кліматичних змін, продовольча безпека та біоекономіка, соціогуманітарні та суспільні науки). Як виявили експерти, актуальність досліджень (за відсотками найвищих оцінок серед отриманих відповідей) майже для усіх напрямів мала такий вигляд: актуальність (від 4 до 5 %), кадри (від 3 до 4 %), обладнання (від 2 до 4 %), доробок (від 2 до 4 %), міжнародне співробітництво (від 2 до 4 %).

Проведений форсайт визначив ряд напружених моментів у підтримці науки державою та доцільності вдосконалення її діяльності. Серед них потреба оновлення пріоритетних напрямів наукового пошуку, необхідність посилення науковими кадрами окремих напрямів, гостра необхідність збільшення видатків на наукові дослідження і розробки тощо [5].

Звичайно, що роздуми про Географію-2050 можливі зараз тільки при умові еволюційного розвитку суспільства і сподіванні, що ніякої термоядерної війни не буде. Та разом з тим не забуваємо про роботи членів Римського клубу

і його 20 доповідей, про проект фізика Е. Чекана «Планета на грані», (до 2036 р. планета позбавиться своєї атмосфери як наслідок виходу магми) і багато інших можливих сценаріїв розвитку життя на нашій планеті. Наведені роздуми колег сформовані на позитивному сценарії розвитку суспільства і сподіванні, що сучасна цивілізація буде розвиватися, спираючись на розум у виясненні певних непорозумінь і конфліктів, а не на самознищення.

Стосовно географії сучасної, то нині, і в роздумах щодо Географії-2050 немає чіткості у визначенні й розумінні предмета географії. Але ніхто не відрікається від думок, що були висловлені свого часу О. Гумбольдтом і його послідовниками: предметом географії є поверхнева оболонка планети Земля, а її складові в складних процесах взаємодії та взаємовпливу підтримують її цілість. Нагадаємо, що пізніше у географії появилася ще одна думка про предмет географії — географічні ландшафти. Дискусії з цього приводу продовжуються, але не в баченні Географії-2050. У думках науковців не відображено і чіткого визначення локального об'єкта географії яким є географічний простір земної оболонки та його наповнення. А це означає, що об'єкти географії містять і представників живої природи. Без сумніву, ці питання підлягають більш детальному розгляду в окремих фундаментальних публікаціях.

У наданих баченнях Географії-2050 фактично існує єдине твердження: географія є наукою просторовою. Саме в цьому і полягають її переваги.

Опубліковане бачення Географії-2050 свідчить про розуміння методологічних основ єдності природничої та суспільної географії. Обидві гілки географії мають спільний об'єкт — оболонку Землі, що містить атмосферу, гідросферу, літосферу та соціосферу.

Планета Земля, порівнюючи з іншими планетами, є невеликою. Вона розвивається за законами космосу і своїми внутрішніми законами. Їх порушення, особливо з використанням технологічних засобів у останнє століття, призвело до негативних проявів порушень і погіршення умов життя людини й живих організмів.

Зрозуміло, що проблема взаємодії Суспільства і Природи, є нагальною для всіх наук і розуміння її є важливим етапом наукових пошуків у виборі пом'якшення способів природо-

користування на планетарному і регіональному вимірах.

Питання формування нових знань про наслідки взаємодії Суспільства і Природи, посилення напрямів підтримки розвитку життя на планеті Земля потребують значного посилення діяльності географічної спільноти.

Загальновідомо, що результативність розвитку науки, а відповідно і Суспільства проявляється на стику наук. Для географії єдиною важливим є розуміння та обґрунтування закономірностей просторового розміщення і розвитку певних об'єктів на Земній оболонці, якими виступають конкретні простори і їх наповнення. А це елементи природи і діяльності людини та процеси, взаємозв'язки і наслідки їх взаємодії. Географія розвивається на стику знань про Земну і космічну природу та особливості земного суспільного розвитку формуючи особливі знання про простір чи його окремі складові. Саме тому для неї є і будуть важливими закони розвитку природи та суспільства. Вони властиві для кожного виділу Земної оболонки, що ще раз підкреслює значущість розвитку її просторової (хорологічної) концепції. Її реалізація, в більшості випадків, забезпечується географічною картографією. Вона пронизує і сприяє дослідженню всіх складових Земної оболонки, як природних, так і антропогенних. На сьогодні, за звичай, складові Земної оболонки досліджуються географією та природничими і гуманітарними науками. На мою думку, нерідко виникають розбіжності та не «стикування» при отриманні результатів досліджень навіть в науках про Землю (Е-4): геологія, геоморфологія, гідрологія, кліматологія тощо. Але це питання заслуговує спеціального ґрунтовного розгляду. Тут важливо нагадати слова Е. Канта: пізнання, яке не має розвитку, розділяє природу і людину, а насправді воно має об'єднувати їх.

За багато сотень років кожна наука мала свої особливості розвитку. І стародавня наука географія, започаткована в працях філософів Греції і Риму, мала постійний розвиток. Фактично більшість наукових напрямів формувалися у полі географії. За довгі часи розвитку сформувалась система наук і пріоритети кожної із них весь час міняються. Згадаємо рішення світової конференції по науці ХХІ ст., що відбулась у Будапешті в 1999 р. Науковці зі 155 держав світу опрацювали і затвердили два основні документи: Декларацію про науку і використання наукових знань про

науку та Порядок денний у галузі науки. Основні тези цих документів:

а) Науковці накопичили безпрецедентні знання і відкриття які є важливими джерелами інформації для владних структур. На жаль, представники цих структур не завжди використовують її для прийняття обґрунтованих рішень, тому головний виклик нового століття пов'язаний з межею, що розділяє владу, якою забезпечене людство і мудрістю яку потрібно проявити, використовуючи її.

б) Сталою є парадигма, за якою вирішення багатьох світових проблем за допомогою однієї науки не можливе. Слід установити нові відношення між тими хто створює і використовує знання, хто їх підтримує та фінансує, і тими, хто займається застосуваннями цих нових знань.

в) Взаємозв'язок між науковими дослідженнями, освітою, технологічними нововведеннями і практичними вигодами надзвичайно складні, різноманітні й часто охоплюють крім науковців, багато інших учасників процесу. Потребу в нових знаннях слід відстоювати, підкреслюючи їх ефективність для функціонування Суспільства.

У кожному розділі «Декларації з питань науки та використання наукових знань» прийнятої на згаданій конференції в Будапешті, було наголошено, що вироблені знання повинні слугувати всьому людству.

Певною ілюстрацією справ у світовій науці, в тому числі і географії, свідчить розроблений унікальний метод візуалізації великих мереж. На основі даних Tohomson Scientific's 2004 Journal Citation Reports (JCR) 6128 журналів були згруповані у 88 модулів, що були поєднані між собою 6,134,916 цитуваннями. У запропонованій методиці створення карти науки присутня була й географія. Враховано дані 56 провідних світових журналів. Виявлено, що лідерами світової науки є молекулярна та клітинна біологія (512 наукових видань та 20 % посилань), медицина (766 та 14 % відповідно), фізика (502 та 10 %), нейробиологія (або нейронаука, 244 і 6 %) [6].

Методика створення карти науки і діаграма яка показує обмін цитування між географією та іншими науками засвідчили найтісніші зв'язки з найпотужнішим обсягом обміну цитування між географією та економічною теорією, антропологією, соціологією, політологією, історією, маркетингом, мікробіологією та хімією навколишнього середовища, екологією, блоком наук про

Землю, сферою досліджень медіа та комунікацій, дослідженнями туризму. На карті відображено зв'язки географії із 23 науками, а певним відображенням помічені найтісніші зв'язки з історією, економічною теорією, соціологією, політологією, антропологією, бізнесом та маркетингом. Відмітимо те, що стосується просторового розвитку, то тут інтегральна функція знаходиться, без сумніву, у сфері географії.

Результати картографування науки в процесі проведення згаданого проекту виявили певну світову тенденцію, що стосується географії: виявлено зсув економіко-географічних досліджень до царини соціології та економічної теорії. Свідченням цього є включення відомого географа Д. Гарві на 4 місце найбільш цитованих вчених у сфері соціальних наук. На 14 місці розмістили ще одного економіко-географа — П. Голла. Науковий доробок С. Гантінгтона (автор концепції «конфлікту цивілізацій», 8 позиція в рейтингу) та С. Сассен (один з авторів терміну «глобальне місто», 9 позиція в рейтингу) безпосередньо стосується географії. Згадаймо, що П. Кругман отримав Нобелівську премію з економіки та внесок у нову теорію торгівлі та економічну географію.

На мою думку, географія має тенденцію до розвитку: стверджується, що вона є наукою просторовою, усвідомлюється головний об'єкт географії — Земна оболонка та її складові, включаючи і людину з її діяльністю, що є підставою говорити про суспільні та соціальні напрями географії, посилюється напрям досліджень стійкості геосистем в умовах антропогенних впливів тощо.

Ми живемо в час невизначеності та загрози світової війни. Ми живемо в час, коли сучасна цивілізація вже порушила межі існування живих організмів. Ми живемо за рахунок ресурсів природи, збільшуючи його споживання щорічно майже у два рази (відповідно до можливостей його відновлення). Ми живемо в час, коли природні ресурси майже вичерпані. І не дивно, що США пропонують Україні і Росії угоди про критичні корисні копалини. Усе частіше чути думки, що світ досяг межі зростання. Надзвичайно гострою для України і для Європи є демографічна проблема. Для України тут головною причиною стала війна, для держав Європи — старіння населення, проблема народжуваності та міграційних потоків. Обґрунтування причин,

що обумовили такий стан демографії у Європі, викладено в книзі про самознищення Європи — «корінні» європейці «губляться» в потоках мігрантів [8].

Науковці і світові лідери намагалися своїми доробками сприяти впровадженню нового «Порядку денного на ХХІ ст.». На жаль, практично жодна із 17 Цілей сталого розвитку не досягнута. Очевидно, що Суспільство не усвідомлює небезпеку свого подальшого існування на старих стереотипах свого розвитку.

Отже, питання вибору напрямів подальшого розвитку на планеті Земля залишається ос-

новним і для географії хорологічної на найближчі роки.

Читачі «Українського географічного журналу» мають можливість ознайомитися з баченнями багатьох науковців України з географією на позиціях 2050 р. Я щиро вдячний нашим авторам, які відгукнулися на прохання редколегії «УГЖ» і надали свої думки щодо розвитку географії.

Теза, вміщена на початку тексту, засвідчує непрості часи розвитку сучасної цивілізації, що обумовлює значне посилення місії географії та просвітництва.

Література [References]

1. Baklanov, P. Y. (1973). Geographical forecast and production location. In book: Economic and geographical forecasting. Irkutsk. [In Russian]. [Бакланов П. Я. Географический прогноз и размещение производства. В кн.: Экономико-географическое прогнозирование. Иркутск, 1973.]
2. Lisichkin, V. A. (1972). Theory and practice of prognostic. Methodological aspects. Nauka. Moscow [In Russian]. [Лисичкин В. А. Теория и практика прогнозтики. Методологические аспекты. М.: Наука, 1972.]
3. Lisichkin, V. A. (1981). Decision making based on forecasting in the conditions of ACS. Nauka. Moscow. [In Russian]. [Лисичкин В. А. Принятие решений на основе прогнозирования в условиях АСУ. М.: Финансы и статистика, 1981.]
4. Saushkin, Yu. G. (1980). Geographical science in the past, present and future. Prosveshenie. Moscow. [In Russian]. [Саушкин Ю. Г. Географическая наука в прошлом, настоящем и будущем. М.: Просвещение, 1980.]
5. Ukrainian scientific and technical foresight. Strategic directions of the development prospects of science and technology. Kyiv. 2024. [Український науково-технічний форсайт. Стратегічні напрями перспективи розвитку науки і технологій. Київ, 2024.]
6. Relative Ranging of a Selected Pol of Leading Scholars in the Social Scinces by Number of Citations in the Social Science Citation Index 200. 2007. URL: <http://annenbergs.usc.edu/images/faculty/facpdfs/sscisozialranging.pdf> . [Відносне ранжування вибраної групи провідних вчених із соціальних наук за кількістю цитувань у цитуванні соціальних наук. Індекс 200, 2007. URL: <http://annenbergs.usc.edu/images/faculty/facpdfs/sscisozialranging.pdf>].
7. von Weizsäcker, E. U., Wijkman, A. (2017). Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet A Report to the Club of Rome. Springer. [фон Вайцзеккер Е. У., Війкман А. Come On! Капіталізм, короткостроковість, населення та руйнування планети. Доповідь Римському клубу. Springer, 2017.]
8. Murray D. (2024). The Strange Death of Europe: Immigration, Identity, Islam. Nash format. Kyiv. [In Ukrainian]. [Мюррей Д. Самознищення Європи. Іміграція, ідентичність, іслам. Наш формат. К., 2024.]

Стаття надійшла до редакції 25.03.2025,
прийнята до друку 13.05.2025.

Rudenko, L. G.

 0000-0001-5213-4973

Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

New Ways to Update Geography—Introduction from Editor-in-Chief

UDC 91:001.891:528.9:504.03(477)(045)

Science has undergone numerous developments over the centuries. Geography, like an ancient science rooted in great Greek philosophical works, has evolved. Actually, the main scientific directions were formed in the geographic field. Priorities in each science have changed and evolved, along with the science itself. New knowledge,

salvation, and the development of living conditions on Earth require quite significant reinforcements of geographic society. Today's geography lies on the line between understanding the earthly and cosmic nature, and the features of social development. Now we are engaged in special knowledge about the earthly space or some parts of it. The development of nature and society is significant for it. They are typical for each type of Earth's crust and suitable for spatial conception. The realization of this project is ensured by geographical cartography; all parts of the Earth's crust study are also possible thanks to geographical cartography. The Ukrainian Geographical Magazine presents the works of some local scientists on geography in 2050 in this issue. Basic vision of Geography-2050 actually is only one: geography is a spatial science, and that is the main advantage over others. The geographers' opinion on Geography-2050 speaks about deep fusion between nature and social geography. Some separate scientists maintain that both directions have a general base, such as the Earth's crust, atmosphere, hydrosphere, lithosphere, and sociosphere, ultimately. We even have a link to research from the 1950s on the stability of geosystems under anthropogenic impacts, highlighting new challenges for modern geography.

Keywords: *Geography, object of geography, aggression, foresight, earth's crust, Geography of 2050.*

For citation:

Rudenko, L. H. New Ways to Update Geography—Introduction from Editor-in-Chief. *Ukrainian Geographical Journal*. No. 3(131): 3–8. [In Ukrainian] DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2025.03.003>

Copyright © 2025 Publishing House *Akademperydyka* of the National Academy of Sciences of Ukraine.



The article is published under the open access license CC BY-NC-ND license

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>